

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ**Правозахисний напрям інтерпретаційної діяльності
Конституційного Суду України****В. Тацій**

ректор Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,
президент НАПрН України, академік НАН України

Конституційний Суд України (далі — Суд) — відносно новий спеціалізований інститут влади, покликаний надавати висновки стосовно забезпечення верховенства Основного Закону, захисту конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина. Його завданням є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону на всій території держави. Юрисдикційна природа цього органу не викликає сумнівів, адже Суд не лише надає формальне тлумачення основоположних норм Конституції України та їхнього застосування, а й розвиває конституційно-правову доктрину та законодавство.

Здійснення органом конституційного правосуддя інтерпретаційної діяльності, що передбачає офіційне тлумачення Конституції та законів України, набуває особливого значення з огляду на правову природу ухвалюваних ним рішень. На конституційному рівні офіційне тлумачення Конституції та законів України є окремою формою діяльності Суду. Офіційний характер тлумачення, що здійснюється Судом, полягає в тому, що воно надається спеціально уповноваженим Основним Законом державним органом, міститься в спеціальному акті Суду і є обов'язковим для всіх суб'єктів права, що зумовлює його нормативну якість. Як результат, тлумачення стає обов'язковою складовою положень юридичних актів, що інтерпретуються.

У ході здійснення закріплених Основним Законом повноважень Суд зосереджується насамперед на тих положеннях, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини і громадянина або можуть їх обмежувати. Зокрема, за допомогою конституційного судочинства забезпечується реалізація та захист основних громадянських і політичних прав і свобод людини і громадянина.

Приміром, гарантуванню невід'ємного права людини на життя присвячені рішення у справі про смертну кару від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 та у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011. Положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з іншого — утримуватися від прийняття будь-яких актів, які можуть призвести до скасування конституційних прав і свобод, а отже — й права людини на життя.

З урахуванням правових позицій Суду прийнято Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 ро-

ку № 1382–IV, відповідно до частини другої статті 2 якого реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації прав і свобод, передбачених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, або підставою для їхнього обмеження. Підставою для такого формулювання стало Рішення Суду у справі щодо прописки від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001, згідно з яким вільне пересування і вибір місця проживання є суттєвою гарантією свободи особистості, умовою її професійного і духовного розвитку; такі свободи можуть бути обмежені, але тільки законом (стаття 33 Конституції України).

Визначальним для розуміння та реалізації права на доступ до інформації, на свободу думки й слова стало Рішення у справі К. Г. Устименка від 30 жовтня 1997 року № 5-зп: кожна особа має право ознайомлюватися із зібраною про неї інформацією в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях, якщо ці відомості не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Проблеми, пов'язані з особливостями реалізації права громадян на свободу вираження поглядів і критику стосовно дій (бездіяльності) посадових і службових осіб, неодноразово були предметом розгляду Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд). Застосовуючи положення статті 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у рішеннях у справах «Нікула проти Фінляндії», «Яновський проти Польщі» та інших, Європейський суд підкреслює, що межі допустимої інформації стосовно посадових і службових осіб можуть бути ширшими, ніж межі такої самої інформації щодо звичайних громадян. З урахуванням практики Європейського суду в Рішенні у справі про поширення відомостей від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 Суд зазначив, що викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу відомостей особою, на думку якої посадовими чи службовими особами цього органу під час виконання функціональних обов'язків порушено її право, не може вважатися поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам цих осіб.

Про забезпечення політичного права громадян України на свободу об'єднання йдеться в Рішенні у справі про молодіжні організації від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001 (зокрема, щодо неконституційності державної фінансової підтримки діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій через одну «спілку всеукраїнських молодіжних громадських організацій»). Відповідно до нього обов'язком правової держави є, зокрема, невтручання як у реалізацію громадянами права на свободу об'єднання, так і в діяльність самого об'єднання, крім обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (частина перша статті 36 Конституції України). Інші (що не є найбільш загальними) питання реалізації права на свободу об'єднання в громадянському суспільстві не підлягають державному регулюванню і мають вирішуватися на вільний розсуд його членів.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, гарантуючи громадянам свободу об'єднання з іншими, містить перелік випадків, у яких національним законодавством можуть регулюватися обмеження (стаття 11). Практично всі вони передбачені Конституцією України (статті 23, 36), у тому числі

й допустимість установлення відповідним законом обмежень з метою захисту прав і свобод інших осіб, якщо такі обмеження необхідні в демократичному суспільстві. Європейський суд неодноразово наголошував, що обмеження прав і свобод людини і громадянина визнаються допустимими, якщо вони здійснені згідно з чинним законодавством і відповідають правилу «збереження основного змісту прав і свобод» (Рішення Європейського суду від 20 травня 1999 року у справі «Реквені проти Угорщини», Рішення Великої палати від 13 лютого 2003 року у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини»).

У Рішенні у справі про утворення політичних партій в Україні від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 Суд дійшов висновку про конституційність положень щодо необхідності підтримки рішення про створення політичної партії підписами не менше десяти тисяч громадян України, зібраними не менш як у двох третинах районів не менш як двох третин областей та реєстрації місцевих організацій партії в більшості регіонів — адже зазначені положення Закону лише врегульовують процес реалізації громадянами конституційного права на свободу утворення політичних партій, створюють передумови для забезпечення загальнодержавного статусу політичних партій та рівних можливостей щодо застосування виборчого законодавства. Крім того, у Рішенні у справі про утворення та реєстрацію партійних організацій від 16 жовтня 2007 року № 9-рп/2007 Суд дав офіційне тлумачення положенням Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо обов'язку кожної політичної партії забезпечити утворення та реєстрацію своїх обласних і прирівняних до них партійних організацій не менш як у чотирнадцяти адміністративно-територіальних одиницях України з перелічених у частині другій статті 133 Конституції України. Вищезазначені правові позиції Суду безпосередньо зумовлюють практику адміністративного судочинства в Україні¹.

У рішеннях Суду також неодноразово порушувалося питання щодо гарантій права брати участь у Всеукраїнському референдумі (рішення у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000; у справі про здійснення влади народом від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005; у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 та інші рішення), які мають бути враховані під час прийняття нового Закону про референдуми в Україні.

Практика Суду суттєво вплинула на унормування механізму реалізації права вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Зокрема, цій проблематиці присвячено Рішення у справі про вибори народних депутатів України від 26 лютого 1998 року № 1-рп/98 щодо невідповідності Конституції України положення про те, що виборці, які не брали участі у голосуванні, підтримують волевиявлення інших; щодо необхідності

¹ Див.: *Постанова* Київського апеляційного адміністративного суду у справі № 2-а-10344/09/2670 за адміністративним позовом Міністерства юстиції України до Політичної партії «Народна воля» про анулювання реєстраційного свідоцтва (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6674598>); *Ухвала* цього ж суду у справі № 2а-9157/09/2670 за апеляційною скаргою Міністерства юстиції України на постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 22 жовтня 2009 року у справі за їх позовом до політичної партії «Україна Майбутнього» про анулювання реєстраційного свідоцтва (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7937473>) та ін.

відновлення активного виборчого права осіб, які за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі; Рішення у справі про сумісництво посад народного депутата України і міського голови від 6 липня 1999 року № 7-рп/99: громадянину України надано право вільно бути обраним до будь-якого органу державної влади, зокрема до Верховної Ради України, до органу місцевого самоврядування — сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою, але реалізувати набутий представницький мандат громадянин може тільки в одному з цих органів чи на посаді сільського, селищного, міського голови; Рішення у справі про виборчу заставу від 30 січня 2002 року № 2-рп/2002 щодо недискримінаційного, на думку Суду, характеру грошової виборчої застави; Рішення у справі про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 квітня 2003 року № 9-рп/2003 щодо неконституційності обмеження перелічених у Законі державних службовців вимогою подання для реєстрації кандидатами в депутати зобов'язання про припинення виконання службових повноважень на період виборчої кампанії; Рішення у справі про строки оскарження порушень під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування від 3 липня 2003 року № 13-рп/2003; Рішення у справі про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів від 23 жовтня 2003 року № 17-рп/2003 щодо неконституційності припису для кандидатів-самовисуванців щодо проживання чи роботи в межах території виборчого округу; Рішення у справі про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009, яким розцінена як така, що звужує зміст та обсяг активного виборчого права, додаткова вимога для громадян, які проживають або перебувають у період підготовки і проведення виборів за межами України, — перебування на консульському обліку, тощо.

Стаття 39 Конституції України закріплює право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (статті 185¹, 185²) передбачено відповідальність за «порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій», але й до цього часу не прийнято закон, який би визначав цей порядок. Зокрема, формулювання про «завчасне» сповіщення про проведення зборів, наведене у частині першій статті 39 Конституції України, є оціночним. У Рішенні у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 воно характеризується не менш відносними категоріями — «заздалегідь», «у прийнятні строки», які надавали б можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей. Беручи до уваги неможливість Суду унормувати правовідносини, визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо цілком обґрунтовано віднесено до предмета законодавчого регулювання.

Поширеною є практика посилання на зазначене Рішення Суду адміністративними судами України під час вирішення спорів щодо обмеження права на мирне

зібрання¹, однак увага в них акцентується на тому, що строк завчасного сповіщення має бути достатнім для того, щоб органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування могли визначитися, наскільки проведення таких зібрань відповідає закону, та в разі потреби, згідно з частиною другою статті 39 Конституції України, звернутися до суду для вирішення спірних питань². На превеликий жаль, поодинокими є судові рішення, в яких наголошується на необхідності врегулювання цих правовідносин законодавством, а не актами органів місцевого самоврядування³.

У процесі розгляду законопроекту «Про порядок організації і проведення мирних заходів» від 6 травня 2008 року № 2450⁴ пропонувалися різні строки «завчасного» сповіщення — від одного дня (запропоновано народним депутатом Ю. Кармазіним) до чотирьох робочих днів (у редакції, представленій до другого читання). Для прикладу, у проекті Закону, розробленому Центром нормпроектного забезпечення діяльності Президента України, пропонується визначити термін від трьох до десяти днів, «залежно від очікуваної кількості учасників зібрання»⁵. Також висловлюється думка, що, можливо, будь-який період у часі взагалі важко назвати оптимальним, адже багато чого залежить від мети проведення мирного заходу, ситуації в державі та багатьох інших факторів. Крім того, встановлення якихось часових меж виключає реалізацію громадянами права на «спонтанну» демонстрацію та контрдемонстрацію, проведення яких не можна передбачити заздалегідь. Тому законодавець повинен урахувати найважливіший критерій, закріплений Судом у Рішенні у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001, за яким строки завчасного сповіщення мають бути такими, що не заважали б громадянам реалізувати своє право на мирні зібрання.

Звернімо увагу, що в тексті законопроекту, підготовленому до другого читання, зазначається необхідність повідомити відповідний орган виконавчої влади «та/чи» орган місцевого самоврядування, тоді як у частині першій статті 39 Конституції України застосовується виключно альтернативна диспозиція («чи»). Таким чином, запропоноване належить розцінювати як обмеження гарантованого Конституцією України суб'єктивного права через ускладнення процедури його реалізації. Крім того, за законопроектом ця вимога не поширюється на проведення «спонтанного мирного зібрання»: введення такого терміна, крім легального визначення, ймовірно, потребуватиме офіційного тлумачення у разі його прийняття.

¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

² Див., напр.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7757525>.

³ Див.: *Постанова* Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська щодо визнання незаконним Рішення Виконавчого комітету Дніпропетровської міської ради № 2207 від 21 серпня 2003 року, яким затверджено Положення про проведення масових заходів у м. Дніпропетровську (<http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1175879506>). Див. також: *Верховний Суд України підтвердив незаконність постанови виконкому Луганської міської ради від 5 листопада 2002 року № 1836 щодо заборони проведення мітингів ті інших акцій на території Северодонецька, за винятком трьох відведених для цього місць* (<http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1102949976>).

⁴ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=32431.

⁵ Удосконалення законодавчого врегулювання свободи мирних зібрань громадян / Національний інститут стратегічних досліджень (<http://old.niss.gov.ua/Monitor/february2009/5.htm>).

Найбільш значущими серед ухвалених рішень з питань офіційного тлумачення Конституції і законів України у сфері захисту трудових і соціальних прав є такі: у справі про тлумачення терміна «законодавство» від 9 липня 1998 року № 12-рп/98; у справі про спілку, що діє на підприємстві, від 29 жовтня 1998 року № 14-рп/98; у справі про охорону трудових прав депутатів місцевих рад від 26 березня 2002 року № 6-рп/2002; у справі щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002; у справі щодо повноважності Верховної Ради України від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002; у справі щодо офіційного тлумачення положень статті 2, абзацу четвертого частини першої статті 3 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 24 грудня 2009 року № 35-рп/2009 та ін.

Приміром, у Рішенні у справі про тлумачення терміна «законодавство» від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 Суд надав роз'яснення зазначеного терміна, що вживається у частині третій статті 21 Кодексу законів про працю (далі — КЗпП) України щодо визначення сфери застосування контракту як особливої форми трудового договору. За наведеним тлумаченням законодавством охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України.

На підставі зазначеного рішення були внесені відповідні зміни до статті 21 КЗпП України щодо сфери застосування трудового контракту як виду трудового договору. Така позиція Суду сприяла захисту трудових прав громадян, зміцненню законності у сфері реалізації громадянами права на працю.

У Рішенні у справі про профспілку, що діє на підприємстві, від 29 жовтня 1998 року № 14-рп/98 Суд надав офіційне тлумачення поняття «професійна спілка, що діє на підприємстві, в установі, організації», використаного в абзаці шостому частини першої статті 43¹ КЗпП України, як будь-якої професійної спілки (профспілкової організації), яка відповідно до Конституції та законів України утворена на підприємстві, в установі, організації на основі вільного вибору її членів з метою захисту їх трудових і соціально-економічних прав та інтересів, незалежно від того, чи є така професійна спілка стороною колективного договору, угоди. У цьому ж рішенні Суд зазначив, що професійні спілки, які діють на одному й тому ж підприємстві, в установі, організації, мають рівні права і є рівними перед законом. Питання про надання згоди на розірвання трудового договору з працівником у передбачених законом випадках і порядку вирішує професійна спілка, яка діє на підприємстві, в установі, організації, членом якої є працівник.

Ухвалення зазначеного Рішення Суду сприяло вдосконаленню законодавства про профспілки, його однаковому правозастосуванню відповідними суб'єктами відносин соціального партнерства. До того ж у цьому Рішенні наголошувалося на рівності прав профспілок, які діють на одному підприємстві, що мало своїм наслідком підвищення ролі профспілки та її захисту, а отже, й трудового захисту працівника. Актуальність порушеного питання зумовлена також прийняттям 23 грудня 2010 року Закону України «Про соціальний діалог».

У Рішенні у справі про соціальні гарантії громадян від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 Суд дійшов висновку, що зупинення законом про Державний бю-

джет України дії інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, внесення змін до інших законів України, встановлення іншого (додаткового) правового регулювання відносин, ніж передбачено законами України, не відповідає статтям 1, 3, частині другій статті 6, частині другій статті 8, частині другій статті 19, статтям 21, 22, пункту 1 частини другої статті 92, частинам першій, другій, третій статті 95 Конституції України. Таким чином, Верховна Рада України не повноважна під час прийняття закону про Державний бюджет України включати до нього положення про внесення змін до чинних законів України, зупиняти дію окремих законів України та/або будь-яким чином змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин.

У Рішенні у справі про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004 наведено таку правову позицію Суду: оскільки для значної кількості громадян України пільги, компенсації і гарантії, право на які передбачено чинним законодавством, є додатком до основних джерел існування, необхідною складовою конституційного права на забезпечення достатнього життєвого рівня (стаття 48 Конституції України), який не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частина третя статті 46 Конституції України), то звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається.

Особливе значення здійснення конституційного контролю у сфері кримінального судочинства пояснюється сучасними реаліями — помітним відставанням положень чинного Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України) від потреб часу, тривалістю реформування кримінально-процесуального законодавства, недостатньо активним проведенням реформи органів кримінальної юстиції. Конституційний контроль у кримінальному судочинстві є елементом конституційного контролю в цілому й забезпечує вирішення загальних завдань, які покладають на Суд Конституція України (стаття 147) та Закон України «Про Конституційний Суд України» (стаття 2). Водночас у сфері кримінального судочинства можна виділити також завдання специфічні, які конкретизують і розвивають загальні. Зокрема, одним із важливих завдань Суду у сфері кримінального судочинства є захист прав, законних інтересів і свобод громадян, дотримання яких має бути забезпечено у разі порушення кримінальної справи, досудового розслідування кримінальних справ, а також на інших стадіях кримінального судочинства.

Важливе значення для подальшого розвитку кримінально-процесуального законодавства щодо права на правову допомогу, встановлену статтею 59 Конституції України, мають рішення Суду у справі про право вільного вибору захисника від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 та у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. У першій Суд розтлумачив положення частини першої статті 59 Конституції України і зазначив, що конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги

особисто чи за дорученням юридичної особи. Положення частини другої статті 59 Основного Закону про те, що «для забезпечення права на захист від обвинувачення... в Україні діє адвокатура», треба розуміти як одну із конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибрати захисником у кримінальному судочинстві адвоката — особу, яка має право на заняття адвокатською діяльністю. Визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частини першої статті 44 КПК України, згідно з якими обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Проте законодавець не завжди був послідовним у законодавчому оформленні положень, що містилися у правових позиціях Суду. Зокрема, у вже згаданому Рішенні від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 орган конституційної юрисдикції визнав право на надання правової допомоги за «іншими фахівцями у галузі права». Втім, закріпивши таке право за цими особами у частині другій статті 44 КПК України, законодавець не уточнив, кого саме можна допускати до участі у кримінальній справі. Хоча зазначена правова норма мала здебільшого негативні оцінки, невдовзі після прийняття її почали активно застосовувати з огляду на чималу кількість осіб, які бажають брати участь у кримінальному процесі як захисники. Слід зауважити, що через відсутність офіційних роз'яснень законодавства в цій частині склалася невинувато спрощена процедура допуску захисників до кримінальної справи. Такій правозастосовній практиці було покладено край рішеннями Верховного Суду України у конкретних справах, а згодом і постановою Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» від 24 жовтня 2003 року № 8, в якій зазначено, що при вирішенні питання про наявність у фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі належить з'ясувати, яким саме законом їм надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам. Крім того, Пленум Верховного Суду України визнав правильною практику тих судів, які за відсутності спеціального закону не допускають таких «фахівців» до здійснення захисту в кримінальних справах.

Як зазначалося, у 2009 році знову виникла потреба в наданні офіційного тлумачення норм статті 59 Конституції України. У Рішенні у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 орган конституційної юрисдикції розтлумачив, що положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» слід розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі й формах, як вона того потребує. Положення частини другої статті 59 Конституції України «для... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» в аспекті конституційного звернення слід розуміти так, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі

пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Варто зазначити, що законодавець на розвиток наведених правових позицій у 2010 році вніс зміни до КПК України та на законодавчому рівні визначив правовий статус захисника свідка. Зрозуміло, що такі законотворчі новели є лише першими кроками в напрямі реалізації нормотворчого потенціалу згаданого Рішення Суду. Адже, крім свідка, у кримінальному процесі беруть участь й інші суб'єкти, які за рішенням Суду у правовідносинах з органами дізнання та досудового слідства мають право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката. Тому з метою вирішення цього питання законодавець має запропонувати відповідні системні зміни в КПК України.

Також Суд у Рішенні у справі про депутатську недоторканність від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99 сформулював важливі для науки та правозастосовної практики поняття «кримінальна відповідальність» та «притягнення до кримінальної відповідальності» і зазначив, що притягнення до кримінальної відповідальності, як стадія кримінального переслідування, починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину, а кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

Важливим для кримінального судочинства було Рішення у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. Суд сформулював правову позицію про те, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, якщо воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Право на судовий захист є одним із конституційних прав. А тому положення частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 КПК України, які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого та прокурора про порушення кримінальної справи щодо певної особи, обмежуючи право людини на судовий захист, закріплене частиною третьою статті 8, частинами першою, другою статті 55 Конституції України, порушують вимоги статей 3, 21, частини другої статті 22, частини першої статті 64 Конституції України, тобто є неконституційними.

У цьому ж Рішенні від 30 січня 2003 року було сформульовано важливі положення щодо строків досудового слідства. Чинним КПК України (статтею 120) фактично не визначені граничні строки досудового слідства, а тому виникало питання, протягом якого часу може проводитися досудове слідство. Суд визнав конституційними положення частини третьої статті 120 КПК України щодо можливості продовження строку досудового слідства лише у виняткових випадках. Строк досудового слідства, як зазначено в Рішенні, повинен бути розумним. Поняття «розумний строк досудового слідства» є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення й розслідування злочину (злочинів). Визначення розумного строку досудового слідства залежить від багатьох факторів, включаючи обсяг і складність справи, кількість слідчих дій, число потерпілих і свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо.

Декілька рішень Суду стосувалися питання забезпечення незалежності суддів. Так, у Рішенні у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 Суд установив, що незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Недоторканність суддів — один із елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення — забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Відповідно до положення частини першої статті 126 Конституції України зміст недоторканності суддів як умови виконання ними професійних обов'язків не обмежується закріпленою у частині третій зазначеної статті гарантією, згідно з якою суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. Положення частини другої статті 126 Конституції України «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Правові позиції Суду, викладені у Рішенні у справі про запити народних депутатів України від 19 травня 1999 року № 4-рп/99, спрямовані також на зміцнення незалежності суддів. З метою забезпечення здійснення правосуддя Конституція України гарантує незалежність і недоторканність суддів і забороняє вплив на них у будь-який спосіб (частини перша, друга статті 126). У частині першій статті 129 Конституції України визначено, що судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. За результатами розгляду Суд дійшов висновку, що народний депутат України не має права звертатися з вимогами чи пропозиціями до судів, голів судів та суддів стосовно конкретних судових справ.

Якщо предметом розгляду Суду безпосередньо не були питання, віднесені до сфери кримінального судочинства, але в його правовій позиції йдеться про окремі міжпроцесуальні інститути, законодавець не повинен зволікати та зобов'язаний вжити нормотворчих заходів. У такому разі законодавець має забезпечити належну регламентацію відповідного міжгалузевого інституту як у кримінальному, так і в інших видах процесу. Прикладом відсутності такої законодавчої синхронізації може слугувати правова позиція Суду, викладена ним у пункті 3 мотивувальної частини Рішення у справі про апеляційне оскарження ухвал суду від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010. Йдеться про можливості апеляційного оскарження ухвал суду в порядку цивільного судочинства, якщо закон не містить прямої заборони на таке оскарження. По суті, аналогічної думки Суд дотримувався у рішеннях у справі про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду від 28 квітня 2010 року № 12-рп/2010 та від 8 липня 2010 року № 18-рп/2010.